

Türker, Ö. (ed.) (2016). *Ahlâkım Temeli*. İstanbul: İLEM Kitaplığı.
146 s.

The Basis of Morality by Ö. Türker

Reviewed by

FATİH ÖZKAN

Ankara Hacı Bayram Veli University

İLYAS ALTUNER

Iğdır University

Received: 25.12.2018 | Accepted: 30.12.2018

© Özkan, F. & Altuner, İ. (2018). Ö. Türker, *Ahlâkım Temeli*. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 8 (2), 863-869.

Eser, “Ahlâk’ın Temeli Nedir?” sorusuna cevap aramak amacıyla Eylül 2013 – Mayıs 2014 tarihleri arasında İlim Etüdler Derneği (İLEM) ve İlim Kültür Eğitim Derneği (İLKE)’nin ortaklaşa yürüttükleri İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi çerçevesinde gerçekleştirilen konferanslar dizisinin bir sonucu olarak vücut bulmuştur.

Bu derleme eserin editörlüğünü Ömer Türker üstlenmiştir. Türker, ahlâkî tercihlerin temelini oluşturan ilkeler, iyinin doğası, değerlerin anlamı gibi ahlâkın temeline dair konuların Eser’de felsefi bir soruşturmaya konu edildiğini ve bu sayede felsefi bir farkındalık oluşturmayı amaçladıklarını vurgulamaktadır. (s.VII)

Eserdeki ilk makale Tahsin Görgün’e ait ve “İnsan Olmak ve Ahlâk” başlığını taşıyor. Görgün, ahlâkî ilke ve kuralların bilgisi anlamında insanların hiçbir zaman kitlesel bir bilgisizlik içinde olmadıklarını ve esasında

✉ Fatih Özkan

Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Polatlı İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
06900, Ankara, Turkey | fozkantr@hotmail.com

✉ İlyas Altuner

Iğdır Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
76000, Iğdır, Turkey | altuneril@yahoo.com

sorunun özel ve sınır durumlarda karar vermeyi güçleştiren sâiklerden kaynaklandığını dile getirmektedir. Ona göre ahlâkiliğin ne olduğu sorusu “insaniliğin ne olduğu” sorusuyla yakından ilgilidir. Çünkü ahlâkılık diğer canlıların aksine insanla alakalı bir meseledir. Dolayısıyla ahlâkın temeli konusu “insanın ne olduğu” konusuyla irtibatlıdır. Ancak, ahlâkın durduğu yerin insan olduğunu tespit etmiş olmak, ahlâkın kaynağının insan olduğu anlamını taşımaz: “Ahlâkın hakikatinin *insanda zühur etmesi* ile *ahlâkın kaynağının insan olduğunu* söylemek birbirinden tamamen farklı iki yaklaşımdır.” (s.11) Görgün, insanı her şeyin ölçüsü sayan ahlâk rölativizminin, son değerlendirmede ahlâkın reddi anlamına geleceğinden dolayı bir ahlâk tezi olarak değerlendirilemeyeceğini ileri sürmektedir.

Ahlâkın insan ile doğrudan alakalı olduğunu ifade eden Görgün, hatıta öyle ki insan olmakla ahlâklı olmak arasında bir özdeşlik kurulabileceğini ileri sürmektedir. “Kısaca, insanın ne olduğu sorusunun cevabı ile Ahlâkın temelini nerede bulacağımız sorusunun cevabının birbiri ile doğrudan alakalı olması, ahlâkın temelini insanın ne olduğu sorusunun cevabıyla irtibatlandırmayı gerekli kılmaktadır.” (s. 29)

Görgün’e göre, 17. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa’da insanın kendi kendine yeterliliği ve kendisiyle ilgili kararlarında yanılmazlığı anlayışı ivme kazanmış ve bütün bir siyasi ve toplumsal hayat bu zemin üzerinde inşa edilmek istenmiştir. Oysa bu yaklaşım pek çok sorunun temelini teşkil etmektedir. “İnsanı öyle bir şeyle irtibatlandırmamız gerekiyor ki bu irtibatlandırma noktasında sınırlı insanın o sınırsız imkânları da anlam bulabilsin. Daha başka bir ifadeyle bu, mertebe mertebe nihai olarak mutlağa yönelmiş olan insanın ihâta edemeyeceği ama insanı muhit olan Hakk’ın kulu olması hasebiyle bu sınırsızın tecelligâhı olabildiğini fark etmesi demektir... Dinin amacı da insanı özüne uygun bir şekilde muhafaza ederek onu güçlendirecek olan şeylerin muhafazası olarak dile getirilmektedir.” (s. 38-39)

İkinci sırada İhsan Fazlıoğlu’nun “Yeni Bir Ahlâk Nazariyesi: Tarihin Bir Türevi Olarak Ahlâk” başlıklı yazısı yer almaktadır. Yazının girişinde ahlâkın gerçeklik küresini yani nesne alanını doğru tayin edebilmek için ahlâkın da içinde yer aldığı manevi bilimlerle doğa bilimleri arasında bir mukayesede bulunmanın gerekliliğine değinilmektedir. Buna göre nesne alanı ikiye ayrılmaktadır: birincisi tabiat, ikincisi hayat. Tabiatta

şey, hayatta eylem esastır. “Ahlâk mahsus nesnelere bakımından eylem alanına aittir... Tüm ahlâkî değerleri, tabiattan değil, belli özellikleri haiz eyleminecessüm ettiği hayattan türetebiliriz.” (s. 47)

Yazar, makalesinde ahlâkın temeline, hayatı ve daha geniş anlamıyla hayatın kendisindeecessüm ettiği tarihi koymaktadır. Ancak burada şöyle bir soru yanıt beklemektedir: “Hayattan türettiğimiz Ahlâkî değerler, doğadan türettiğimiz tasvirler kadar objektif olabilir mi?” Fazlıoğlu bu soruya cevaben, örneğin, “İstanbul’un fethi ya da Süleymaniye Camii, insanî eylemin var kıldığı var olanlar olmakla birlikte bir kez gerçeklik kazandıktan sonra artık var olmak için sürekli insan irade ve ihtiyarına ihtiyaç duymazlar.” (s. 50) Mesela “Hırsızlık kötüdür” yargısı tarihi tecrübelerden üretilmiş nesnel bir tespittir. “Tarihi tecrübenin bilimdeki gibi ahlâkta da bir yeri ve rolü olduğu dikkate alınırsa günümüzdeki küresel bilim anlayışına koşut küresel bir ahlâk, değer dizgesi de üretilebilir.” (s. 52)

Üçüncü yazı, Hakan Poyraz’a ait; “İnsanın Kendini Gerçekleştirilmesi Olarak Ahlâk” başlığını taşıyor. Yazar, ahlâk sorunlarının ahlâk hayatı ve ahlâk bilincinin etkileşimi bağlamında ele alınmasını salık vermektedir. Yazının başlığından da anlaşıldığı üzere, insanın kendini gerçekleştirilmesi, yani yetkin bir insan olması ahlâklı olmakla mümkün olmaktadır. Poyraz, ahlâkın temelini, “Niçin ahlâklı olmalıyız?” sorusunun cevabıyla ilişkilendirir. Örneğin Platon’un bu soruya cevabı, özetle ahlâklı olmak erdemli olmayı, erdemli olmanın da mutluluğu temin edeceği yönündedir. Zaten Yunancada “*eudaimonia*” sözcüğü vicdanı rahat olmak, içi ile barışık olmak demektir.” (s. 60)

Poyraz, ahlâkın öznesinin temelde insan beni olduğunu vurgular. Ahlâk, sıklıkla toplumsal normlarla ilişkilendirilse de, Grekçe, Arapça ve Latince’deki kavram kökleri de göz önüne alındığında ahlâklılık tanımlamasının toplumsallıktan çok bireysellik içerdiği açıkça görülür. Örneğin Türkçe’deki ahlâk kavramının Arapça’dan, *bulk* kökünden türetildiğini, *bulk*’un da *yaratma*, yaratma gücü ve iradesi anlamı taşıdığı göz önüne alındığında, Poyraz’a göre insan, kendi dışında hiçbir şeyi yaratamadığına göre, bu etimolojiye dayanarak şöyle bir anlayış geliştirilebilir: Buradaki yaratma, “insanın yapıp etmeleri / eylemleri ile kendini yaratması; modern deyişle kendini gerçekleştirmesidir.” (s. 63) Ahlâkî yapılar da kişisel yet-

kinlik kazanmaya dönük birer inşa modelleridir. İnsan olma, kişilerin ahlâk yolculuklarının sonucunda kazanılan bir erdemdir. Ahlâk yaşantısı, yaşayandan bağımsız düşünülemediği için, “ahlâk hem yaşayan hem de yaşatandır.” (s. 65)

Dördüncü makale, Cafer Sadık Yaran'ın “Ahlâkın Temelleri ve ‘Halkla Kal’ Önerisi” başlıklı makale. Yaran, “Ahlâkın temeli nedir?” sorusunu irdelerken aslî temel ve tâlî temel olmak üzere ikili bir ayrıma gider. Ona göre aslî temellerden biri vicdan, diğeri de imandır. Talî temeller ise aile, toplum, tarih ve tabiattır.

Yaran'a göre vicdan, bizi iyiliğe çağıran, iyiliği emreden, mahza iyilik olan tek yetimizdir. Dolayısıyla ahlâkın temeline konulabilecek saf iyi, vicdandır. Ahlâklı olmanın şartı, vicdanlı olmaktan; vicdanlı olmanın da temel taşı hakkaniyettir. Hakkaniyeti merkeze aldığımızda ahlâk yaşantımızı düzenleyen başlıca buyruklar şunlar olmalıdır. Bir, “Bana yapılmasını istemediğim şeyleri, örneğin haksızlıkları ben de başkasına yapmamalıyım.” İki, “Kendim için istediklerimi, ben de başkalarına yapmalıyım.” (s. 75) Ahlâkın çekirdeğinin hak olduğunu söyledikten sonra, korunması gereken hakları, can başta olmak üzere, akıl, namus, din ve mal olarak sınıflandırabiliriz.

Vicdanın yanı sıra, vicdanın da kaynağını teşkil eden özü gereği saf iyilik olan varlık, Yaran'a göre Tanrı'dır. “Tanrı inancı, vicdan yoluyla doğrudan ve içten ahlâkta müessir olduğu gibi, dolaylı olarak da iman yoluyla Ahlâkın en geniş, en güçlü, en genel temelini oluşturmaktadır... Vicdan imanı, iman da vicdanı destekleyip güçlendirmektedir.” (s. 76) Yazar, ahlâkın temelini hak ve hakkaniyet olmasından hareketle, insanların birbirlerine sıkça söyledikleri “Hoşça kal!”, “Allah'a emanet ol.” gibi ifadeler ek olarak, sıklıkla “Hakla kal!” demeyi salık vermektedir. *Hakla kal*, ahlâkın aslî ve tâlî temellerine vurgu yapan önemli bir hatırlatma ifadesidir.

Beşinci sırada, Zeynep Direk'in “Ahlâk ve Farklılık” başlıklı yazısı var. Direk'in temel iddiası, bizler hayata teorik bir ilkenin uygulamaya konulması olarak bakmak yerine, çoğunlukla farklı bağlamlarda farklı ilkelere göre farklı kararlar alma eğilimi taşımaktayız. Hatta öyle ki günümüzde doğal farklılıklar da endüstriyel teknolojinin ve özellikle biyoteknolojinin dönüştürmekte olduğu dünyada insan kendini doğal farklılık-

ların içine atılmış bir varlık olarak bulmamakta; doğal farklılıkları tasarlamakta ve üretmektedir. Dolayısıyla içinde yaşadığımız dünyada metafizik kategorilerin büyük ölçüde işlevini yitirdiğini görmekteyiz. (s. 84)

Direk'e göre, günümüz insanının yaşadığı toplumsal süreçler farklılıkların doğallıkla kabulü yerine aynılaştırma yönünde işletilmektedir. Bu aynılaştırmayı daha çok iktidar ilişkileri belirlemektedir. "Aynılaştırma, kendini ve farklılığını inkâr etmek suretiyle eşit kılıyorsa insanı burada gerçek bir eşitlikten söz edilebilir mi?" (s. 85) Buradan alarak Direk, hak ve özgürlüklerin korunduğu, farklılıkların bir arada yaşatılmasının zenginlik kabul edildiği bir ahlâk düzeninin tesis edilmesi idealinin ahlâkım temellendirilmesinden daha kıymetli olduğunu vurgulamaktadır.

Altıncı sırada, Humeyra Özturan'a ait "Ahlâkî Önermelerin Kaynağı Olarak Akıl" başlıklı makale yer almaktadır. Makalede, ahlâkî önermelerin kaynağının ya da temelinin akıl olduğunu varsaydığımızda doğrudan doğruya normatif bir ahlâk teorisi geliştirme niyetinde olduğumuzun anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Özturan, yazısında önce "ahlâkım temeli" problemini analiz etmekte ve düşünce tarihi boyunca ahlâkım temeline yerleştirilen belli başlı unsurları sırasıyla ele almaktadır: haz ve fayda, sezgi, vicdan, duygu, toplum, tecrübe-meşhûrât, vahiy. Yazar, bütün bu unsurların ötesinde ahlâkım, akılla temellendirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Diğerleri, akılla temellendirilen ahlâk için birer yardımcı unsur olarak görülebilir. "Tümel bilgi düzeyinde teorik akılla temellenen ahlâk, gündelik bilgiye dönüşürken uygulama alanı bulabilmek için duyum, tahayyül, tecrübe, toplum, aile gibi diğer kaynaklardan beslenmektedir. Ancak hepsi de akıl süzgecinden geçirilmek suretiyle eyleme dönüştüğünde "doğru ahlâk" elde edilebilecektir." (s. 101)

Burada, ahlâkî *motivasyon* sağlayan diğer unsurlar göz önüne alındığında salt akılla temellendirilen ahlâkım sınırlarının nasıl olacağı merak konusudur. Özturan'a göre, salt akılla temellenen bir ahlâk, esasında asgari ve zorunlu bir ahlâk çerçevesi sunar. Fakat "üst bir ahlâk denilebilecek diğerkâmlık, fedakarlık gibi üst değerlerin akılla onaylanmakla birlikte ancak ya duygulardan ya da akli besleyen dinî-felsefî sistemlerden edinilecek bir motivasyonla elde edilebileceği düşünülebilir." (s. 102) Bu durumda, dinî-felsefî sistemlerden yardım almayan bir ahlâk teorisi, bizi katı

akılcılığa sevk edeceğinden yaşamın bireysel süreçlerini kuşatmakta zorlanacaktır.

Yedinci makale, Ömer Türker'e ait olup "Var Olma Çabası Olarak Ahlâk" başlığını taşımaktadır. Türker, ahlâkı insanın irade ve ihtiyar yeteneğiyle ilişkilendirmekte ve yaşadığı müddetçe insanın ahlâkî yaşamdan yoksun kalmasının mümkün olmadığını belirtmektedir. Buna göre, "ahlâk, ahlâkî özne farkına varсын veya varmasın, bu dünyada eyleyen bir varlık olarak insanın nihai olarak bireysellikle ve tikellikle perdelenen mutlak iyiye ulaşma çabasının adıdır." (s. 110) Makalede, öznenin özünde taşıdığı ahlâkîliğin farkına varması önemsenmektedir: "Ahlâk, temellerini idrak gücünde zorunlu olarak buluyor olsa da bu temelin farkına varılması, ancak bu temelin neye temel teşkil ettiğine dikkat çekildiğinde gerçekleşir." İslam filozoflarının ahlâk metinlerindeki *tenbih* vurgusunun bu farkındalığın dile getirilmesi amacıyla yönelik olduğu ileri sürülmektedir.

Türker'e göre ahlâklı olma ile ahlâkîlik kriterleri arasındaki fark, ahlâkî fiillerde iyinin gerçekleşmesi noktasında bir gayeye ulaşma fikrini doğurur. Bu gayelilik fikri, ahlâkî tercihlerimizin metafizik bir temele dayanmasının gerekliliğini ortaya koyar. "Bundan dolayı herhangi bir arzu veya fiilin varlıktan aldığı pay, onu değerli ve iyi hale getirir. Şu halde bir fiili iyi veya kötü yapan şey, o fiildeki varlık anlamının gücü, sürekliliği ve tamlığının bulunma derecesidir. Dolayısıyla insanî tercih, metafizikten fiziğe geçişte köprü oluşturur." (s. 114) "Tek tek bireylerde ortaya çıkan varlık tecrübesi, nihai bir iyinin tecrübesi ile bütünlenir." (s. 117)

Sekizinci ve son makale, Ahmet Ayhan Çitil tarafından kaleme alınmış olup "Cennetten Yeryüzüne İnme Ayetleri İtibariyle Ahlâk Tecrübesinin Kuruluşu" başlığını taşımaktadır. Makale, Hz. Adem'in cennetten yeryüzüne inişini tasvir eden ayetler çerçevesinde kurgulanmaktadır. Cennetten kovulmanın nedeni insanın kendine yeterliği düşüncesidir. İnsanın, dış dünyayı kendi nesneliliği içerisinde fark etmesi, kendisine çizilen sınırı geçmek noktasında insana cesaret kazandırmıştır. Bu sınır ihlali insanın cennetten kovulmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra insanın dış dünyayı ve kendisini bir nesne olarak kavraması, onda, çıplaklığının farkına varmasını ve hayâ duygusunu ortaya çıkarmıştır. Esasında "çıplaklığın nedeni, insanın, düşüncenin yarattığı imkânlarla kendine yeterli olduğunu düşünmesidir. Çıplaklığın nedenini ortadan kaldıran ise bu

itibarla bir başka elbisedir, takvadır. Takva, insanın aklını kullanarak kendine yeterli olacağı, ölümsüzlüğe ve saltanata ereceği zannıyla hareket etmektense Cenab-ı Hakkın koyduğu sınırlara riayet etmesidir. Yani insanın söz konusu sınırı geçmeden önceki haline dönmesidir.” (s. 135)

Çitil, insanın cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirilmesine ilişkin olarak bazı ayetlere dikkat çeker: “Bir kısmınız bir kısmınıza düşman olarak yeryüzüne inin.” (Bakara, 36; Araf, 24) Yazıda, insanla şeytanın düşmanlığı bu ayetler bağlamında değerlendirilmektedir. “Yeryüzü, birbiriyle eşit olarak düşünülen insanların farklılaşmasına yol açmaktadır. Bu farklılaşma beraberinde kıyaslamayı, kendini diğerlerine karşı emniyete alma kaygılarını beraberinde getirmektedir. Bu düşünüş çizgisi en nihayetinde her bir insanın bir diğeriyle kendisini hasım olarak gördüğü bir noktaya taşınmaktadır.” Bu durumda insan, Rabbinden öğrendiği kelimelerle Allah’a yakarmak ve tövbe etmek suretiyle içine düştüğü bu zorlu durumdan kendini kurtarıp hidayete erebilir ve sınır geçme hadisesinin öncesine dönebilir.

Sonuç olarak “Ahlâkın Temeli” kitabı, alana mâl olmuş yazarların yazılarını, ahlâkın temeli gibi *tematik* ve *spesifik* bir konu etrafında bir araya getirmiş başarılı bir *editöryal* çalışma niteliği kazanmış ve Ahlâk felsefesi alanında önemli bir boşluğu doldurmuştur. Kitap, “İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi” gibi daha büyük bir projenin bir etabını oluşturması açısından gelecek için umut verici çalışmalara bir girizgâh olarak düşünülebilir.

